

EXPLORÂND O IDENTITATE PROBLEMATICA

RADU CIOBANU

După studiile de bună notorietate inițiate de grupul constitutiv al Fundației "A Treia Europă" din Timișoara, după dezbaterile, din păcate prea puțin cunoscute, purtate în paginile revistei româno-maghiare "Provincia" din Cluj, se pare că un nou nucleu de interes dedicat realității concentrată în conceptul de Europa Centrală/Mitteuropa se conturează la Brașov. E un fenomen pe care-l semnaleză universitarul brașovean Adrian Lăcătuș în încheierea amplului său studiu *Modernitatea conservatoare. Aspecte ale culturii Europei Centrale*, atunci când atrage atenția asupra climatului "ideologic tensionat" care bruiază încă eforturile de elucidare a "identității problematice" definitorie pentru acest spațiu. Pentru respectarea adevărului însă, se cuvine aici o mică rectificare la afirmația dlui Adrian Lăcătuș: grupul timișorean "A Treia Europă" a fost inițiat de Adriana Babeți, Cornel Ungureanu și Mircea Mihăieș, care au reușit să coaguleze o echipă tânără, solidară, competentă și activă.

O realitate extrem de complexă această Europă Centrală, cu elemente constitutive inseparabile, care, totuși, din rațiuni metodologice, sunt abordate îndeobște separat, de la cele istorice, politice, economice etc., până la cele ce țin de inefabil, cum ar fi "o anumită stare de spirit", un *Geist*, un *genius loci* evanescent, greu și nerecomandabil a fi supus unor tentative de elucidare pozitivistă. Indiferent de unghiul din care e abordată această realitate, o aspirație comună a cercetărilor care i-au fost și îi sunt consacrate este de a pătrunde esența identității acestei mici, dar foarte efervescente și dense sub aspect problematic, părți de lume. Din acest impresionant rezervor de gândire și inovație, de capodopere și descoperiri geniale, de modernitate și circumspecție conservatoare, în fine de contradicții și conflicte ideologice, politice, interetnice, dar și de solidarizări transetnice și transfrontaliere, aproape fiecare cercetător a căutat să izoleze măcar un semnănt identitar specific, propriu acestui miez fierbinte, ale cărui reverberații s-au propagat asupra întregului continent și nu numai. Nu altceva a încercat – și a reușit – dl Adrian Lăcătuș în studiul amintit. Interesul d-sale se concentrează aici asupra conceptului oximoronic de "modernitate conservatoare", aparent ușor de înțeles la prima vedere, dar a cărui configurare a fost rezultatul interferenței în timp a unei multitudini de "factori" și împrejurări. După cum efectele sale s-au concretizat pe tărâmul imponderabilelor, al unui anumit tip de gândire, de *Weltanschauung*, de a concepe arta și cunoașterea prin artă. "Născut ca o reacție la modernitate – și nu întotdeauna împotriva acesteia (s.m.) – scrie Adrian Lăcătuș – conservatorismul s-a plasat, ca poziție intelectuală și filosofică, într-o permanentă ambiguitate. El este produsul

modernității luptând împotriva modernității [...]"

Dar o trăsătură identitară de o atât de stranie fluiditate nu poate fi elucidată fără o prealabilă devoalare a condițiilor istorice specifice care au determinat-o. Este, de altfel, o etapă preliminară pe care aproape toți cercetătorii domeniului o parcurg, principalele ei repere, pe care și Adrian Lăcătuș le respectă, fiind cele de acum consacrate de William M. Johnston, în *Spiritul Vienei*. Astfel, întemeiat pe o bibliografie substanțială, înainte de a intra în "miezul problemei", autorul *Modernității conservatoare* reconstituie ansamblul tradițiilor și condițiilor politice, religioase și estetice ale culturii Europei Centrale, de la Contrareformă și nașterea barocului, trecând prin percepția particulară a iluminismului occidental, configurarea iozefinismului și a momentului Biedermeier, cel ce avea ca ideal stabilitatea și *Gemütlichkeit*-ul. Iozefinismul, întemeiat pe un etos al instruirii și formării individuale prin educație și cultură, a fost deopotrivă sursa liberalismului și conservatorismului: "Aceste două direcții ale secolului al XIX-lea – scrie Adrian Lăcătuș – au găsit calea de a se armoniza în cultura și societatea austriacă într-o existență ce adesea a părut stranie și paradoxală. Este vorba de principiul suprem al ordinii și echilibrului statului centralizat habsburgic." Într-adevăr, dacă ținem seama și de precizarea că liberalismul austriac a rămas atașat de modelul imperial aristocratic, pe care l-a asimilat, percepându-l ca pe o materializare "a adevărului și, mai ales, a frumosului", paradoxul cuprins în sintagma "modernitate conservatoare" devine mai ușor de acceptat. Cu atât mai mult atunci când, urmărindu-și ideea, autorul analizează ponderea pe care au avut-o evreii în particularizarea culturii central-europene ca promotori ai liberalismului democratic și, în același timp, loiali habsburgilor și susținători ai statului multinațional. Totodată însă, el acordă o pondere egală și celeilalte ipostaze a lor, deopotrivă determinantă a unui specific cultural, aceea de victime-țintă ale intoleranței iraționale, survenită într-un moment când cultura liberală austriacă părea că-și trăiește "triumful emancipării": "Emergența antisemitismului modern la sfârșitul secolului al XIX-lea va proiecta condiția evreiască modernă într-o criză nouă și fără precedent și de o importanță capitală pentru mulți dintre creatorii moderni" (s.m.)

Până aici lucrurile sunt îndeobște cunoscute, epoca fiind, sub aceste aspecte, intens explorată: loc pentru originalitate sau noi revelații n-a prea rămas. Adrian Lăcătuș reia aceste date preliminare nu (doar) în scop anamnezic, ci în perspectiva pe care o urmărește, focalizându-le asupra împrejurărilor complexe, fluctuante, care

au dus la configurarea și manifestarea concretă a conceptului de "modernitate conservatoare". Abia după un paragraf tranzitoriu, în care examinează relațiile modernității cu tradițiile percepute ca un conglomerat eterogen, intrăm, de fapt, pe teritoriul investigației proprii a lui Adrian Lăcătuș, unde fiecare capitol luminează din alt unghi conceptul titular al studiului său.

Un prim pas este îndreptat înspre examinarea influenței pe care a avut-o gândirea lui Nietzsche, inclusiv la nivelul expresiei, în ciuda caracterului ei "impur estetic", asupra creatorilor moderni ai Europei Centrale. Cu precizarea, foarte importantă pentru definirea personalității acestor creatori, că nu e vorba decât de o "afinitate implicită", dominantă la începutul secolului al XX-lea sub aspect literar, și nicidecum de un cult al lui Nietzsche. Deși, la un nivel subcultural, nu a lipsit nici *moda*, "confuză și superficială", care s-a pervertit în isteria extremismului antidemocratic. În corelație cu pregnanța prezenței sale biografice – ca și în cazul Nietzsche, de altfel – sunt investigate apoi și "diversele niveluri de articulare și exprimare a problemelor etice în textele lui Wittgenstein", cu reverberațiile lor asupra unor Karl Kraus, Adolf Loos, Arnold Schönberg, Ferdinand Ebner, Rudolf Krassner, Georg Lukács. Între comentariile consacrate celor doi gânditori atât de deferiți, Adrian Lăcătuș plasează inspirat un capitol dedicat decadenței și estetismului central-european, arii în care *zoon politikon* a fost înlocuit de *homo psihologicus*, cel "expus realității anxioase a corpului și sexualității sale, hazardului și instinctelor, aceasta fiind atitudinea unei întregi generații *fin-de siècle*."

A doua parte a studiului este orientată spre configurarea noului roman central-european, care își avea cucerit un statut de respectabilitate încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, consolidat apoi, după destrămarea Imperiului, când fuzionează cu eseul, dobândind ipostaze insolite, problematizante, inovatoare sau reformatoare ale unor concepte, cu aspirația de a se constitui în "conștiința reflexivă a modernității." Sunt examinate viziunile în domeniu ale lui Georg Lukács, Hermann Broch, Theodor W. Adorno. Aserțiunea lui Adorno conform căreia "Misiunea actuală a artei este de a introduce haosul în ordine, pentru că ordinea existentă este falsă și reprezintă [...] Răul" – ascunde sub aparența ei paradoxală însăși cheia sintagmei "modernitate conservatoare". Romanul ca gen al crizei și formă de expresie literară a modernității, care reflectă experiențele în registru estetic ale unei lumi *dezvrăjite*, se regăsește apoi în analizele pe care Adrian Lăcătuș le dedică marilor romancieri moderni ai lumii central-europene, Broch, Musil, Kundera, cu o insistență particulară

asupra eseului *Arta romanului*. De altfel, am rămas cu impresia că interesul acordat importanței lui Kundera – importanță reală, fără îndoială – este oarecum disproporționat, lăsând în penumbră contribuția celorlalți și chiar depășind pe alocuri tema "în chestie". Oricum, sunt extrem de interesant și de atent relevate apariția sau reconsiderarea în acest univers românesc a unor teme, motive sau concepte, precum obsesia morții, noțiunea de *Dichter*, ironia, kitschul și apariția *Kitschmensch*-ului, prostia, singurătatea, inocența în pandant cu experiența etc. Ca o surpriză apare în acest context, capitolul aflat încă în partea preliminară a studiului, dedicat scriitorului brașovean Adolf Meschendörfer și romanului său *Die Stadt im Osten*, apărut în 1933 și tradus în română și maghiară sub titlul *Corona*. Adrian Lăcătuș ține să prevină prezumția, ce-i drept plauzibilă, de local-patriotism: "Miza integrării acestui capitol în prezentul studiu nu este una nostalgică și reparatorie, ci chiar una teoretică, încercând o reconceptualizare sau o re-descriere a noțiunii de tradiție și a relației acesteia cu alți termeni precum cei de modernitate, libertate, educație sau democrație." Ceea ce, la urma urmelor, este și miza intrinsecă a întregului studiu, în care contribuția lui Meschendörfer își află locul firesc.

Un studiu documentat, corect articulat, surprinzând plăcut prin absența tonului definitiv, peremptoriu, în favoarea celui dubitativ, care lasă loc și reflecției complementare a cititorului. Adrian Lăcătuș – chiar ignorând, cu sau fără "bună știință", *Antimodernii* lui Antoine Compagnon, cum s-a remarcat muștrător – reușește să acceadă la esențial, particularizând conceptul de "modernitate conservatoare" ca semnănt distinct al identității mereu problematice a Europei Centrale.

Adrian Lăcătuș, *Modernitatea conservatoare. Aspecte ale culturii Europei Centrale*. Brașov. Editura Universității Transilvania. 2009.